

הדהר למזעזעה

גיליון שבועי ללומדי סדר קדשים בדרף היומי | עיונים • פנינים • הלכות • מושגים • תמונות

הלכות הדרף

תורת הקדשים - מרן החפ"ז חיים

דרף מז (ט' חשוון)

כָּל קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים שֶׁחִטָּתוֹ בְּצִפּוֹן וְקָבֹל דָּמֶן בְּכָלִי שְׂרֵת בְּצִפּוֹן.

המשך בעמ' 6 <<

מושגי הדרף

מתעסק

יש פְּעֻלוֹת הַנְּעֻשׂוֹת שֶׁלֹּא בְּכֹנֶה, וְהֵן נִקְרָאוֹת בְּלִשׁוֹן חַז"ל 'מִתְעַסֵּק'. לְמִשְׁל, בְּהִלְכוֹת שְׂבֵת, אָדָם שֶׁנִּשְׁעֵן עַל קִיר וְלֹא יָדַע שֶׁישׁ שָׁם מִתְגַּ תְּאוּרָה,

המשך בעמ' 7 <<

עיוני הדרף

הגאון רבי יצחק דב הלוי שכטר שליט"א, מראשי ישיבות 'קול תורה' ו'כתר תורה'

בענין שחיטה בכלי שרת

דרף מ"ז ע"א מתני' קדשי קדשים שחיתתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון והנה דנו הראשונים אי שחיטה בעי כלי שרת והתוס' הביאו בשם רבינו אפרים דלא בעינן כ"ש בשחיטה מדלא תני שחיתתן בכלי שרת, אמנם בשיטה באות כ"ט הקשה דכיון דגלי קרא בשחיטה דבעי כלי מויקח את המאכלת א"כ מנין לנו לומר שלא יהא אותו הכלי כ"ש מידי דהוי אקבלה דבעי כ"ש משום דגלי קרא וישם באגנות בעולת סיני, ות' השיטה דמקרא דוישם באגנות ילפינן רק דין קבלה אבל דין כלי שרת לא ילפינן משם, אלא מדכתיב ועשית

המשך בעמ' 2 <<

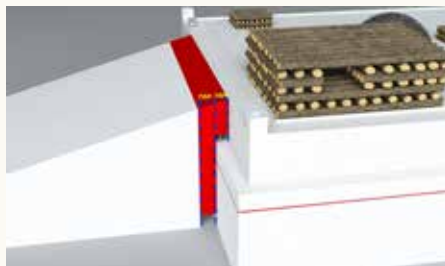
פלפולא דאורייתא

הרה"ג רפאל סיד שליט"א

דרף מו, א בענין אי בעינן בשחיתת קדשים דווקא בסכין - הנה כתב רש"י בקידושין [ז,א] דאדם הוקש לקרקע, וכך פסק הש"ך [ח"מ סי' צ"ה סק"ח], והקשה הרעק"א [בהגהות לשו"ע י"ד סי' ו' ס"ב] דא"כ היאך שרי לשחוט בציפורן של אדם הא איכא פסול של מחובר

המשך בעמ' 5 <<

מראה כהן

המשך בעמ' 7 <<

פניני הדרף

הרה"ג אהרן פוטולסקי שליט"א

דרף מ"ז - בדין חציצה בין יד השוחט לסכין

א. הנה נחלקו הראשונים אם הסכין לשחיטה צריך להיות כלי שרת, שיטת רש"י (כגון בדרף צ"ח א' ד"ה אלא) ותוס' בסוגיין שצריך כלי שרת, דעת רבינו אפרים בתוס' שאין צריך וכן דעת עוד ראשונים, ושיטת הרמב"ם (פ"ד ממעשה"ק הל' ז) והרמב"ן (חולין ג' א') שלכתחילה טעונה כלי שרת ובדיעבד כשר אף בכלי חול.

המשך בעמ' 4 <<

הגיליון מוקדש לרפואת אאמו"ר רבי ישעיהו צבי בן אסתר | לע"ג הרבנית חיינה בת רבי שמחה דרבקין ע"ה
דבורה בת פרלה לרפואה שלימה | חי ערן בן עליזה לרפואה שלימה

וא"כ שפיר יש נפק"מ אם כשר למלוק שם.

בענין מתן בהונות באשם מצורע

דף מ"ט ע"א לפי שיצא אשם מצורע לידון בדבר החדש בבוהן יד ובבוהן רגל ואזן ימנית יכול לא יהא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח ישל"ע הא מבואר דף ל"ז דכפרה בכדי לא אשכחן וצ"ל דהדין מתן בהונות אינו רק מעשה המכשיר להמצורע אלא שהוא בכלל הקרבת הקרבן וע"כ הו"א דהכפרה יהא מכח המתן בהונות

והנה בס' מקד"ד סימן י"ב חקר בדין מתן בהונות דאשם מצורע אי הוי עבודה כמו זריקה או דהוי רק ממעשה טהרת מצורע ולכאורה מבואר כאן דהוי עבודה, אכן אפ"ל דאה"נ למאי דס"ד דלא בעי מתן דמים הו"א דקיום דין זריקה שלו הוא ע"י המתן בהונות אבל לקושטא דמילתא דבעי זריקה הוי המתן בהונות רק ממעשה טהרת המצורע

בענין שפיכת שירים ליסוד

דף נ"א ע"ב תן יסוד למזבחה של עולה, וברש"י כתב דמהכא ילפינן דין שפיכת שירים לכל הקרבנות הניתנין על מזבח החיצון, ובתוס' הקשו ע"ז דהא לעיל בר"פ בית שמאי יליף דין שפיכת שירים ליסוד מקרא דודם זבחיך ישפך או מקרא דוהנשאר בדם ימצה, ולמ"ל הך ילפותא דתן יסוד למזבחה של עולה, וצ"ע שיטת רש"י בזה.

ונראה ד"ל דהנה יעו"ל בשטמ"ק בדף נ"ז שהקשה למאן דדריש בכור ומעשר מודם זבחיך ישפך לומר דהם בשפיכה שהם כנגד היסוד מנליה כיון דלא שייך ג"ש דזריקה ואין סברא לומר דפליג בהא, וכתב ז"ל ותירץ ריב"א דיסוד גופיה נפקא מישפך דלשון שפיכה משמע ששופך ע"ג דבר אחר והיינו ע"ג יסוד דהיינו דבר חלק, אבל למאן דיליף להו מאת דמם תזרוק לא הוה ידעינן כנגד היסוד אלא מג"ש דזריקה עכ"ד, הרי דכל היכא דכתיב שפיכה ילפינן מינה דדין שפיכה הוא ע"ג דבר אחר דהיינו יסוד.

והשתא דאתאן להכי יש ליישב שיטת רש"י שכתב דמקרא דתן יסוד למזבחה של עולה יליף דין שפיכת שירים ליסוד, ובתוס' הקשו הא לעיל יליף שפיכת שירים ליסוד בשאר קרבנות מקרא דודם זבחיך ישפך, אכן להמבואר י"ל בדעת רש"י דמקרא דודם זבחיך ישפך לא הוי ידעינן דין דטעון יסוד אלא דהוא דין במעשה השפיכה דצריך ע"ג דבר אחר, וע"ז יליף מהכא דתן יסוד למזבחה של עולה דאיכא דין דשיריים טעונים יסוד, ונפק"מ בזה אפ"ל עפי"מ שכתב רש"י בדף נ"ד גבי עולת העוף דהיה עשוי כמין בליטה לקבל דם עולת העוף שלא יפול לארץ, וכתב שם רש"י דכ"ז בעוה"ע דלא נאמר ביה דין יסוד אבל לגבי שפיכת שירים דדינן דטעונים יסוד לא מהני בנותן ע"ג דף דאין יסוד אלא המיוסד בארץ עיי"ש, ואשר לפי"ז הרי ניחא דאי מקרא דודם זבחיך ישפך הו"א דהוא דין דבעינן שפיכה ע"ג דבר אחר וממילא היה מועיל גם נתינה ע"ג דף דנחשב מעשה שפיכה, וזהו דנלמד מקרא דתן יסוד למזבחה של עולה דדינו דטעון יסוד וא"ש היטב וכש"נ.

בענין דם חטאת שנתנו למטה

דף נ"ב ע"ב מכלל שנאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח וגו' למדנו לניתנין במתן ד' שאם נתנן במתנה אחת כיפר יכול אף הניתנין למעלה שנתנן למטה כיפר, ובשטמ"ק תמה בזה דמאי תלי זב"ז וכתב דמשמעות שפיכה הוא ע"ג יסוד והיינו למטה, דשפיכה משמע שהוא שופך ע"ג דבר אחר דהיינו יסוד, והיינו דקאמר דכיון דכתיב ודם זבחיך ישפך דינו לינתן גם למטה, וד' השיטה צ"ב הא גם דמים הניתנין למטה דינן לינתן בזריקה על קיר הזקוף ולא ע"ג היסוד עצמו, וא"כ מאי נפק"מ אם נותן למטה או למעלה ומ"ט קיום דין

מזרקותיו בכלי המזבח, והנה מש"כ השיטה דמקרא דועשית מזרקותיו ילפינן דהקבלה טעונה כ"ש מבואר כן ג"כ בפרש"י עה"ת בפרשת תרומה אהא דכתיב ועשית סירתיו וגו' ומזרקותיו וגו' וכתב רש"י ומזרקותיו לקבל בהם דם הזבחים.

אלא דישל"ע בזה דברש"י בדף י"ג מבואר דדין קבלה נלמד מהא דכתיב בעולת סיני וישם באגנות, וכ"ה בהסוגיא בדף צ"ז דאיתא מה עולה טעונה כלי וכו' מאי כלי אלימא מזרק וכתב רש"י ויליף מעולת סיני דכתיב וישלח את נערי בני ישראל וכתוב עולה התם, וצ"ב ל"ל למילף מקרא דוישם באגנות תפול דכתיב ועשית מזרקותיו דבעינן קבלה בכלי שרת.

וי"ל בזה דמקרא דועשית מזרקותיו ילפינן דין קבלה בכ"ש רק לקרבנות הקרבים במקדש אבל בקרבנות הקרבים בבמה לא הוי ידעינן, ומקרא דוישם באגנות ילפינן דגם בבמה בעי קבלה בכלי, ובמקדש בעי קבלה בכלי שרת מקרא דמזרקותיו.

אכן ישל"ע דהנה בדף י"ג איתא והקריבו זו קבלת הדם אתה אומר קבלת הדם או אינו אלא זריקה וכו', וכתב רש"י אבל קבלה ל"צ כלי מאהל מועד ואילך, ומבואר דדין קבלה בקרבנות הקרבים באה"מ ילפינן מקרא דוהקריבו, וישל"ע הא איכא למילף מדכתיב מזרקותיו אלמא דבעינן קבלה בקרבנות הקרבים באוהל מועד ול"ל קרא דוהקריבו.

ונראה פשוט דס"ל לרש"י דמקרא דועשית מזרקותיו ליכא למילף דין קבלה בכלי שרת, דדילמא הא דבעינן מזרק כ"ש הוא משום לתא דזריקה דבעינן זריקה מכלי שרת, והא דכתיב רש"י דמזרקותיו לקבל בהם דמי הזבחים הוא לבתר דלמדים מקרא דוהקריבו דבעינן קבלה בכלי שרת מפרשינן דמזרקותיו הוא לקבלת הדם.

אלא דלפי"ז צ"ב ד' השיטה שכתב דדין קבלה בכלי שרת נלמד מקרא דועשית מזרקותיו דמנ"ל דהמזרק ה' כלי שרת משום דין קבלה, דלמא הוא משום לתא דזריקה דבעינן זריקת הדם מכלי שרת וצ"ע.

בענין מליקת עוה"ע בצפון

דף מ"ח ע"ב אלא אותו בצפון ואין בן עוף בצפון והנה בתוס' מבואר דהך מיעוטא קאי גם עולת העוף והקשו האחרונים דהא מליקת עולת העוף נעשה בראש המזבח וראש המזבח הא דינו כצפון כדמבואר בר"פ קדשי קדשים, וא"כ לעולם יש בזה קיום של צפון, אכן י"ל דנפק"מ לשיטת ריב"ר"י במתני' שם דרק מחצי המזבח לצפון כצפון א"כ אם עוה"ע ה' בו דין צפון ה' דינו שנעשה רק בחלק צפון של מזבח אבל כיון דליכא ביה דין צפון כשר בכל ראש המזבח אבל למ"ד דכל ראש המזבח דינו כצפון באמת ליכא נפקותא בזה.

והנה בס' מקדש דוד סו"ס כ"ט הקשה עוד דלמ"ד כל המזבח בצפון קאי הרי כל ראש המזבח הוי צפון וא"כ מאי נפק"מ בהא דנתמעט דבן עוף אינו טעון צפון, ונראה דיש ליישב דהנה בס' מקדש דוד שם חקר למ"ד דדוד קידש את הרצפה להקטרה אם מליקת עוה"ע כשרה ע"ג רצפה, דהרי הא דעוה"ע בעי ראש המזבח הוא משום דיליף מהקטרה, וכיון דהקטרה כשרה ע"ג רצפה ה"ה מליקה עיי"ש, והנה אם נימא דמליקת עוה"ע כשרה ע"ג רצפה כיון דהוא מקום הקטרה הרי שפיר איכא נפקותא בהא דעוה"ע לא בעי צפון דנפק"מ אם קידשו את הרצפה בדרום העזרה אם יכול למלוק שם.

ולפי"ז מיושב ג"כ קו' הראשונה דלמ"ד כל המזבח דינו כצפון מאי נפק"מ בזה דעוה"ע לא בעי צפון הא כיון דמליקה בראש המזבח יש בזה קיום דין צפון, ולהנ"ל ניחא דגם למ"ד דכל המזבח דינו כצפון כ"ז ראש המזבח אבל רצפה גם אי נתקדש להקטרה אין דינו כצפון

שפיכה הוא רק בניתן למטה.

וי"ל בזה עפי"מ דאיתא להלן בדף פ"א דאביי ס"ל דמקום עולה הוא מקום גם לקיום דין שפיכת שירים ופרש"י דזורק בקיר המזבח ומאליהן שותתין ליסוד הרי דאע"ג דנותנם על הקיר מתקיים בזה דין שפיכה ליסוד בזה דהדמים שותתין ליסוד וא"כ מה"ט ס"ד דהניתנין למעלה שנתנן למטה כיפר כיון דכתיב ודם זבחיך ישפך דמשמע דנשפכין על היסוד, ועד"ז איתא גם בדף ס"ד לגבי חטה"ע דהזיתו הוא על קיר התחתון דכתיב והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח קיר שהשירים שלו מתמצין אל יסוד ואיזה זה קיר התחתון.

ויש להוסיף ולבאר בזה עפי"מ שכתב בס' ח' מרן ר"ז הלוי בהלכות מעה"ק בדעת הרמב"ם והראב"ד דקיום דין יסוד הוא רק בניתנין למטה דקיר המזבח מחציו ולמטה מישיך שייכי להיסוד ונחשב עי"ז דעצם המתנה הוא ע"ג היסוד, ולפי"ז מבוארים היטב ד' השיטה דכיון דשפיכה משמע ע"ג יסוד ע"כ הו"א דאית ליה קיום דין מתן דמים במה שניתן למטה, דבזה שנותנם על קיר המזבח למטה נחשב נתינה ע"ג היסוד.

בענין מצות הקטרת אימורים ואכילה קדשים

דף נ"ג ע"א ונאכלין לפני מן הקלעים לזכרי כהונה, ישל"ע מ"ט לא תנן במתני' דאימוריהן נקטרין, והנה לעיל דף מ"ז לגבי חטאות הפנימיות תנן אלו ואלו נשרפין בבית הדשן, ולהלן נ"ג ע"ב לגבי עולה תנן שהוא כליל לאישים אבל בשאר קרבנות לא תנן דאימוריהן נקטרין וצ"ב.

ונראה פשוט דבמתני' תני רק החילוקי דינים שיש בין הקרבנות כגון זריקה דבפנימיות הזריקה בפנים ובחטאת חיצונה ניתן על המזבח החיצון למעלה ושאר קרבנות נתינתן למטה, וכמו"כ בדין אכילה איכא חילוק בין הקרבנות דק"ק נאכלין בפנים לזכרי כהונה וק"ל נאכלין בכל העיר, וכמו"כ חלוקים הם בזמן אכילתן, אבל דין הקטרת אימורים שהוא בכל הקרבנות לא תני ליה בכל קרבן וקרבן בפנ"ע, ורק בעולה דחלוק הוא בדין הקטרתו משאר קרבנות תני דהוא כליל לאישים ופשוט, אכן הרמב"ם מנה הקטרת אימורים בכלל מעשה החטאת ובכלל מעשה האשם ומשמע דהקטרה הוא דין בכל קרבן בפנ"ע דאיכא דין הקטרה דהוא מדיני החטאת ודין הקטרה שהוא מדיני האשם וכדו' ולא דין כללי בכלל הקרבנות וצ"ע.

בענין דין בחירה בירושלים ובמקדש

דף נ"ד ע"ב גמ' סבור למבנייה בעין עיטם וכו' אמרי נחתי ביה קליל וכתב רש"י נעשה אותו נמוך מעט ונבנהו בירושלים שהיא למטה, ומבואר דחשבו מעיקרא לבנותו גם חוץ לירושלים, ובשעורי הגרי"ד כתב דלכאורה מבואר מזה דליכא דין דביהמ"ק צריך להיות בירושלים ושייך קדושת מקדש גם בלא קדושת ירושלים, ואדרבה אפשר דכל קדושת ירושלים משום בית המקדש שבתוכו ואם ביהמ"ק לא הי' בירושלים ל"ה שום קדושה בהעיר עכ"ד, אכן תמוה דהא להדיא איתא במכילתא פרשת בא עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל א"י כשרה למזבחות משנבחרה ירושלים יצאת א"י, ובהגהות הגר"א גריס ראוי לשכינה משנבחרה ירושלים יצאת א"י שנאמר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו, וממשיך המכילתא עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים כשרה למזבחות משנבחר ב"ע יצאת ירושלים שנאמר השמר לך פן תעלה ואומר זאת מנוחתי עדי עד, הרי להדיא דהי' בחירה במסוים על ירושלים ובחירה במסוים על מקום המקדש, והוא דין מסוים דרק ירושלים ראויה למקדש ולא שאר מקומות, וא"כ היאך ס"ד דודד למבנייה בעין עיטם דהוא חוץ לירושלים וצ"ע.

והנה יעוי' בזית רענן בפ' להילקוט ז"ל קשה דלא מצינו שנבחרה ירושלים קודם בית עולמים דהא סבר למבנייה בעין עיטם כדאי' בזבחים, וי"ל דלאחר שגמרו שמואל ודוד לבנותו בירושלים לא ידעו עדיין באיזה מקום עד שקנה דוד הגרן מארונה.

ויש לבאר בזה דמעיקרא היו סבורין לבנותו בעין עיטם דאכתי לא נבחרה ירושלים, ואחר שדרשו מקרא דובין כתפיו שכן דמקומו של ביהמ"ק הוא בירושלים הוא דנתחדש דין בחירה על ירושלים, וחל דינא דיצאו שאר המקומות מלבנות שם מזבחות, ואח"כ היה עוד בחירה על מקום המקדש בגורן ארונה.

והנה ברמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה ה"ג כתב ז"ל ואין שם בית לדורי דורות אלא בירושלם בלבד ובהר המוריה שבה שנאמר ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלקים וזה מזבח לעולה, הרי דנאמר תרי דיני במקום המקדש חדא דהוא בירושלים ושנית בהר המוריה, ובדה"ב ב' פ"ג כתיב ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו, וביאור הדברים כנ"ל דנאמר במקדש ב' דברים חדא שיהא בירושלים, ושנית בהר המוריה דהי' בזה בחירה נפרדת, והן הן ד' הרמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה ואין שם בית לדורי דורות אלא בירושלים בלבד ובהר המוריה והוא ב' דברים הנ"ל.

בענין אכילת ק"ל ומע"ש בירושלים ובעיירות המוקפות חומה

דף נ"ה ע"א גמ' טהור מטומאת מצורע וטמא מטומאת זב ואיזה זה מחנה ישראל, והנה במס' כלים בפ"א מ"ז תנן עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחין מתוכה את המצורעין, וכתב הר"ש ז"ל שקדש יהושע כל עיירות המוקפות חומה בקדושת מחנה ישראל אבל לא כל א"י, וכ"ה ברש"י בפסחים דף ס"ז דערים המוקפות חומה נתקדשו בקדושת מחנה ישראל, ובמ"ח שם תנן לפני מן החומה מקודש מהם שאוכלים שם ק"ל ומע"ש, ולכאורה קשה דכיון דעיירות המוקפות חומה נתקדשו בקדושת מחנה ישראל מ"ט א"א לאכול שם קדשים הא היו בכלל מקום טהור, והנה בס' קרית ספר כתב דא"א לאכול שם קדשים כיון דנפסלים ביצא ומבואר לפי"ד דלעולם מחמת עיקר הקדושה הי' אפשר לאוכלם שם ורק דליכא היכ"ת לאוכלם כיון דנפסלים ביצא, אכן פשטות המשנה משמע דעיירות המוקפות חומה לא נתקדשו לגבי ק"ל וכבר הקשה כן בס' זכרון שמואל סימן ע"ט וצ"ע.

אמנם הדברים מבוארים עפי"מ שכתב בס' ח' מרן ר"ז הלוי בפרשת ראה דבאכילת ק"ל ומע"ש איכא ב' דינים הא' דין מקום טהור שהוא מחיצה של הקדשים הנאכלין, והב' דין במעשה האכילה שיהא לפני ה', וי"ל דהא"נ עיירות המוקפות חומה היו בכלל מחנה ישראל ואיכללו בקרא דמקום טהור, אבל הא מיהא אי"ז בכלל לפני ה' וממילא א"א לאכול שם ק"ל ומע"ש, ואשר לפי"ז הרי מבואר הא דאם שחט את התודה והי' הלחם בערים המוקפות חומה אינו מתקדש כיון דא"ר לאכילה.

בענין אין לינה מועלת בראשו של מזבח בדם ובאימורים

דף נ"ו ע"א מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה וברש"י פי' דדם נפסל בשקיעת החמה הוא לענין זה דלא מהניא ליה הלנה בראש המזבח לאכשורי למחר לזריקה ובתוס' הקשו תימה הניחא למ"ד אין לינה מועלת בראשו של מזבח אלא למ"ד לינה מועלת ל"ל קרא בלילה א"י לזרוק וכו' ולמחר מיפסיל בעלות השחר כאימורים וד' רש"י צ"ע.

ונראה ליישב שיטת רש"י בהקדם הא דאיתא בפסחים דף נ"ט לגבי מחו"כ שמקריב כפרתו אחר התמיד של בה"ע דמעלה ומלינה בראש המזבח, והנה בפשוטו כוונת הגמ' דקאי כמ"ד אין לינה מועלת

של מזבח דהא מיהא כ"ז שהוא בראש המזבח לא חל הפסול לינה. ואשר לפי"ז יש ליישב הא דכתב רש"י דהדין דדם נפסל בשקיעת החמה הוא לענין זה דלא מהני הלנה בראש המזבח והקשו התוס' דלמ"ד לינה מועלת בראשו של מזבח מאי איכא למימר, אכן להנ"ל ניחא דגם למ"ד לינה מועלת הנפק"מ הוא בעודו על המזבח דפסול לינה לא חל בעודו על המזבח אם הי' בראש המזבח בשעת עה"ש ובוזה איכא נפקותא בפסולא דשקיעת החמה, אכן התוס' סברי דלמ"ד לינה מועלת בראשו ש"מ גם בעודו בראש המזבח חל פסול לינה ושפיר הקשו דלמ"ד לינה מועלת בראשו של מזבח ליכא נפק"מ בפסולא דשקיעת החמה.

בראשו של מזבח, אכן ברש"י שם כתב דבראש המזבח לד"ה לא ירדו, והקשו האחרונים דהא לכאורה הא דלא ירדו הוא מדין דמזבח מקדש פסולין ונמצא דהא מיהא עובר בלא ילין ואיך יכול להביא הקרבן באופן דיהא צריך להלינו לכתחילה בראשו של מזבח, ושמעתי ממור"ר הגרא"י הלוי שליט"א בשם הגרי"ד זצ"ל לבאר בדעת רש"י דס"ל דכל הנדון אם לינה מועלת בראש המזבח הוא לענין אם חל ביה שם לן, ונפק"מ בירד מן המזבח אי נפסל בלינה אבל כ"ז שהוא בראש המזבח לכו"ע לא חל הפסול לינה, כיון דיש בו דין קידוש דלא ירדו, וכ"כ בס' חזו"א, והיינו מה שכתב רש"י דהדין דמעלה ומלינה בראשו של מזבח הוא לכו"ע גם למ"ד לינה מועלת בראשו

פניני הדרף

הרה"ג אהרן פוטולסקי שליט"א | המשך מעמ' 4

דף נ"ד - בדין סמיכות הסנהדרין לבית המקדש

א. אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי חמא ברבי חנינא רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסה בחלקו של בנימין והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לנוטלה לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזון להקב"ה פירש רש"י שבחלקו קודש הקדשים והארון. הקשה הגר"א באדרת אליהו פרשת וזאת הברכה (ל"ג י"ב) שלשון אושפיזון משמע אכסניא ולא קבע, ואדרבה שכינה לעולם בחלקו של בנימין. מכח זה פירש לא כרש"י שזכה שאף המקומות שהיתה שכינה דרך עראי יהיו בחלקו, שהגלגל שילה נב וגבעון היו בחלקו כמבואר בדף ק"ח ב'.

ב. בישוב שיטת רש"י אפשר לומר, דהנה בעמוד ב' מבואר שצריך שיהיו סנהדרין בעזרה לשכת הגזית שהיא מקום הסנהדרין הייתה בחלקו של יהודה (ומלשון רש"י משמע שדין זה הוא לכו"ע, ומה שהוא בלשון איכא דאמרי הוא רק משום שזה הטעם שבגללו לא בנה המקדש בעין עיטם). ביאר המהרש"א טעם שלשכת הגזית הייתה בחלקו של יהודה כיון שלו המלוכה ומלך במשפט יעמיד ארץ. הוסיף הפנים מאירות (באסיפת זקנים, זבחים ק"ח ב' ד"ה אמר רב אדא) שעיקר השראת השכינה במקדש באה מכח הסנהדרין והאריך שם בכח המשפט שבא על ידי מלכות בית דוד שמהיחודה. זה הטעם שמשכן שילה נקרא "אהל יוסף" אף שמבואר בדף ק"ח ב' שהיה ברצועה שיצאה מחלקו של בנימין, כי הוא ע"ש שהסנהדרין היו בחלק יוסף והם סיבת השראת השכינה (ועיין ברש"י בראשית מ"ה י"ד), לכן כשנפגמה מעלת הסנהדרין של יוסף נסתלקה משם שכינה וחרב משכן שילה. לפי דבריהם הטעם שמעיקרא

ג. כעייין זה מצינו ברש"י סנהדרין ק"ד א' ד"ה המה הקינים, לגבי ההבטחה לבני יונדב בן רכב "לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים" ותמה המדרש אפשר נכרים - זרים הם ונכנסים בהיכל, אלא שהיו יושבין בסנהדרין ומורים בדברי תורה.

ד. עוד כתב המהרש"א שכתר מלוכה לחוד וכתר כהונה לחוד ושניהם לא בשבט אחד, מכל מקום כתב הפנים מאירות שהיה עניין לקרבם זה לזה שלא יורחקו יותר מדאי. לפי דבריהם יתבאר שחלק הארון שהוא השראת השכינה מעיקר הדין היה צריך להיות בחלק של שבט המלוכה שלו הסנהדרין, אך זכה בו בנימין.

ה. אולי לכן קראו לבנימין אושפיזון, והוא מלשון אכסניא, שבעלמא לשון אושפזא מתפרש הן על האכסניא והן על האכסנאי (וכ"ה בספרי הדקדוק לר"א בחור), אך כאן הוא רק ביחס לגברא, שבנימין הוא רק אכסנאי לשכינה כי היא בנחלתו מסיבתו של יהודה.

ו. מכ"ז מבואר שדין סנהדרין בעזרה אינו רק דין בהלכות סנהדרין, אלא הוא גם מדיני בית הבחירה, שהוא המביא להשראת השכינה, ולפ"ז מתיישבים כמה עניינים ואכמ"ל.

ב. לעיל בדף כ"ד א' "כלי שרת לא יהא דבר חוצץ בינו ובין כלי שרת" יש להסתפק אם צריך שלא יהא דבר חוצץ בין ידו לסכין השחיטה. לכאורה רק אם צריך סכין כלי שרת אסור שיהא דבר חוצץ בין ידו לסכין, אבל לשיטת רבינו אפרים אפשר בחציצה.

ג. אך אף ששיטת רש"י שבעינין סכין כלי שרת, בדף כ"ד פירש את עניין החציצה על הקבלה ובעירובין ק"ג ב' פירש גם על הזריקה, משמע שבשחיטה אין דין חציצה (וכן עולה מגוף פירושו בסוגיא בדף כ"ד שגמרינן חציצה בין רגליו לריצפה מחציצה שבין ידו לכלי שרת, ובשחיטה ודאי כשר בחציצה בין רגליו לריצפה שאף יכול לעמוד עם רגליו בחוץ).

ד. שמא י"ל איפכא, לפי מה שמבארים בשיטת רבינו אפרים שאין הסכין מקדש את הדם אלא העבודה, לפ"ז יש לפלפל שאם העבודה מקדשת צריך שלא תהיה חציצה ואם הסכין מקדש כיון שלא עבודה היא אפשר שאין צריך להיות מאוחד עם השוחט ואפשר בחציצה.

ה. הרמב"ם בפירוש המשניות לעירובין לגבי כהן שלקה באצבעו כורך עליה גמי, ובתנאי שלא תהא מבלדת בין בשר ידו והמזרק או הסכין, ולא פירש מה דינו בדיעבד. (ע"ע בארוכה בספר דורש לציון סוף דרוש ה' הערה מבן המחבר, תפארת ישראל פרק ג' אות ג', ובקובץ עמלה של תורה קדשים ח"א, בני ברק תש"פ פ"ה ס"ה והערות ל' ול"א)

ספק בדין הולכה לצורך ושלא לצורך

א. שיטת רש"י למסקנא בדף ט"ו, שהמקבל את הדם קרוב למזבח והרחיקו זהו הילוך שאין צריך ואין מחשבה פוסלת בו.

ב. יש להסתפק בקיבל את הדם כ' אמה מצפון המזבח והוליתו שלא לצורך כלפי מערב צפון, שבמקצת מהילוכו מקרב את למזבח ובמקצת מרחיקו לכיון אחר, שמעורב כאן הילוך שלא לצורך עם מעט הילוך לצורך, שכשיוליתו לכיוון המזבח ס"ס קיצר במעט את דרך הילוכו.

ג. שמא דינו ככל תערובת דאזלינן בתר הרוב, כגון חוט מנימים של צמר ומנימים של משי, שאם רובו צמר דינו כצמר ופוסט בציצית את כל הבגדים ואם רובו משי דינו כמשי ופוסט רק במינו. לפ"ז אם עיקר זווית הילוכו הוא מצפון לדרום יחשב כהילוך לצורך ואם ממזרח למערב לא יחשב כהילוך לצורך. או שחלק מיעוט ההולכה לצורך הוא דבר חשוב להגדיר את כל התערובת (כגון ברכות הנהנין שאף שנקבעות בכל תערובת לפי הרוב, מ"מ קמח אפילו במיעוט הוא העיקר).

ד. שמא יש לחלק, שאם הוא בהולכה פעם ראשונה חמיר כיון שהיא עיקר עבודת ההולכה, אבל הולך וחוזר והולך באלכסון שעכשיו כל דין ההולכה הוא רק משום דהא צריך לאמטוייה, שמא כזו הולכה לא הוייא עיקר להגדיר את התערובת. אלא שסברא זו שייכת רק למ"ד דאזלינן בתר הולכה קמייאת. עוד אפשר שכל עניין כזה פסול שאינו דרך שירות.

דרף מז (ט' חשוון)

כל קדשי הקדשים שחייטתו בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון. אך יש חלוק ביניהן לענין הזזה. שפר ושעיר של יום הכפורים דמן טעון הזזה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב, ופרים הנשרפים [דהינו פר העלם דבר של צבור ופר כהן משיח שאין נאכלין לכהנים כשאר חטאות אלא נשרפין חוץ לירושלים] ושעירים הנשרפין [דהינו שעירים שהצבור מביאין על עון עכו"ם] אין טעונין הזזה רק על הפרכת ועל מזבח הזהב. ובכל אלו מתנה אחת מהן מעכבת, ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון ואם לא נתן לא עכב, ואלו ואלו נשרפין בבית הדשן. ויתר קדשי קדשים באר אפן וריקתו לקמן.

אם לא שחט קדשי קדשים בצפון, פסול. ורק בהמה הנשחטת צריכה להיות בצפון, אבל השוחט אינו צריך להיות בצפון. אבל המקבל הדם צריך להיות עומד בצפון ודוקא כעצם השחיטה, ולפיכך אם היה עומד בדרום והושיט ידו וקבל הדם בצפון קבלתו פסולה. צפון נקרא מקיר מזבח צפוני ועד כתר העזרה צפוני, ולצד מערב בין האולם למזבח, ולצד מזרח מקום דריסת רגלי הכהנים ומקום דריסת רגלי ישראל. ועין בזבח תודה.

דם אשם מצרע הנתן על תנוף אָזְנוֹ ועל בהן ידו ורגלו, צריך בהן לקבל בידו ודוקא ולא בכלי. וכן הנתנה צריך להיות גם כן דוקא בידו. אבל דם הנזרק ממנו על גב המזבח, צריך לקבלו דוקא בכלי, וכן הזריקה גופא צריך להיות על ידי כלי כשאר אשמות. וממילא מובן דקבלת הדם מן קרבן אשמו צריך להיות דוקא בשני כהנים, אחד מקבל ביד ואחד מקבל בכלי. זה שקבלו בכלי בא לו אצל המזבח וזרק את הדם, ואחר כך בא לו זה שקבלו ביד אצל המצרע.

דרף נא (י"ג חשוון)

המזבח טעון בעולה ובכל דמים הנתנין עליו שפרכת שירים אל היסוד. חטאות, בין של יחיד, בין של צבור כגון שעירים המובאין בראש חדש ובמועד, כלם אחר שישחטו ויקבלו דמן בצפון צריך לתן דם באצבע על ארבע קרנות של מזבח החיצון. כיצד הוא עושה: עולה בכבש, ומשם פונה על גבי סובב המקיף את המזבח, ומשם פונה לימינו והוא קרן דרומית מזרחית, ואחר כך מזרחית צפונית, ואחר כך צפונית מערבית, ואחר כך מערבית דרומית, והדם הנשאר היה שופך בסמוך לו למטה על היסוד.

בשרו נאכל בעזרה, ובין צלי בין שלוק בין מבשיל, ודוקא לזכרי כהנה. ונאכל כל יום שחייטתו וליילה שאחריו עד עמוד השחר מן התורה, ומדרבנן עד חצות כדי להרחיק מן העברה.

דמים הנתנין למעלה, בין של עולת העוף בין של חטאת בהמה, נתנין מחוט הסיקרא ולמעלה. ודמים הנתנין למטה, נתנין מחוט הסיקרא ולמטה. דאף דבחטאת כתיב קרן, תופס רשות הקרנות עד מקום חוט הסיקרא.

וכיצד הוא עושה בנתינת הדם: טובל אצבעו הימנית בדם שבמזרק, ומושיף את הדם בגודלו מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה ומחטא ויורד כנגד חז הקרן עד שמכלה כל הדם שבאצבע. וכן לכל קרן וקרן טובל מחדש ועושה כן. ומצוה לכתחלה לתן הדם כנגד חז הקרן, ואם נתן באמה מצד זה של החז ובאמה מצד זה יצא.

העולה קדש קדשים, וזריקתה היא למטה מחוט הסיקרא על קרן מזרחית צפונית ועל קרן מערבית דרומית שכנגדה באלכסון, והדם

מתפשט בכל פנה לשתי רוחות, נמצא שאף שהוא נותן על המזבח רק שתי מתנות הם מקיפות כל הרוחות וכאלו היה נותן ארבע מתנות. וטעונה הפשט ונתוח, וכליל לאשים.

דרף נד (ט"ז חשוון)

היסוד היה מקיף לשתי רוחות המזבח, דהינו למערב ולצפון, גם היה אוכל במזרח אמה אחת ובדרום אמה אחת.

וזה סדר בניית המזבח: מביאין מלבן שהוא שלשים ושתיים אמה על שלושים ושתיים אמה וגבהו אמה, ומביא חלוקי אבנים גדולות או קטנות, ומביא סיד וקוניא וזפת וממחה ושופך, וזהו מקום יסוד. וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים אמה על שלשים אמה וגבהו חמש אמות, ומביא חלוקי אבנים וכו'. וחוזר ומביא מלבן שהוא עשרים ושמונה על עשרים ושמונה אמות וגבהו שלש אמות, ומביא חלוקי אבנים וכו', והוא מקום המערקה. וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה, ומביא חלוקי אבנים מפלמות בין גדולות ובין קטנות, ומביא זפת וקוניא וממחה ושופך, וזהו קרן, וכן לכל קרן וקרן.

אמנם, בתוך המלבן התחתון שהיה שלשים ושתיים על שלשים ושתיים, הניח במקום בליטת היסוד בצד המזרח ובצד הדרום [לבד מאמה שבקרן דרומית מערבית וקרן מזרחית צפונית] עץ ארז וחלק כרחב הבליטה שהוא שעור אמה, ולכשיבש קצת נוטלו משם ונשאר זה המקום פנוי משום דבר וגם המזבח הוא חלק. וכל זה עשו כי בא הקבלה שלא היה לו יסוד לצד מזרח ולצד דרום, ואם יעשה המלבן ממלא באבנים כל השלושים ושתיים אמה ואחר כך יפסלנו משם, יקלקל בזה המזבח כי ימצא אבנים פגומים על ידי זה.

ומטעם זה, גם באבנים של קרנות שהיו צריכין להיות חלולות, גם כן היה נותן מתחלה בתוכו מקלות וקסמין דקין ולכשיבשו הוציאתם ונשארו מקום הנקבים חלוקים, ולא הצריך לפגם בפגימות ונקבים.

כבשי עצרת שהצבור מביאין אותן לשלמים, ואשמות, גם הן בכלל שאר קדשי קדשים. ועל כן שחייטתו בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין לפנים מן הקלעים, לזכרי כהנה, בכל מאכל, ליום וליילה עד חצות.

דרף נה (י"ז חשוון)

התודה, ואיל נזיר, ושלמים, קדשים קלים הן. ועל כן שחייטתו בכל מקום בעזרה. ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע. ונאכלין בכל העיר, לכל אדם, בכל מאכל, אלא שמחלקין בזמן אכילה - שהתודה ואיל נזיר נאכל ליום וליילה שאחריו (ומדרבנן עד חצות), והשלמים זמן אכילתן לשני ימים וליילה אחד [הינו הליילה שאחר יום הזבחה].

המורם מכל אלו המינין [דהינו משלמים חזה ושוק, ומתודה חזה ושוק וארבע חלות מכל ארבעה מינין שבה, ומאיל נזיר חזה ושוק וזרוע בשלה וחלת מצה אחת ורקיק מצה אחד], דינן כמו הקרבן שמונם מהן, אלא שהמורם נאכל לכהנים ולנשיהם ולבניהם ולעבדיהם.

קדשים קלים אף ששחייטתו כשר בכל מקום בעזרה, מפל מקום צדי צדדן של העזרה [כגון מזויות כתר האולם והלאה] פסול לשחיטה. ומפל מקום אחורי בית הכפרת כשר לשחיטה, דהיה חלון פתוח מן התא שאחורי בית הכפרת לאויר העזרה, ובשביל שרואה שם דרוך פתח החלון את הקדשי קדשים הוא בכלל לפני אהל מועד.

שלמים והוא הדין שאר קרבנות [לדעת כמה פוסקים] ששחטן קדם שנפתחו דלתות ההיכל - פסולין. ואם היה סגור אף בלא מנעול כנעול דמי, אבל אם היה רק וילון פרוש כנגד הפתח כפתוח דמי.

דרף נו (י"ח חשוון)

העזרה היתה מחזקת בארץ מאה ושמונים ושבע אמה על רחב מאה ושלושים וחמש. ובשעור הזה כהנים נכנסין לשם ואוכלין שם קדשי קדשים, ושוחטין שם קדשים קלים, וחיבין שם הנכנסין בטמאה. ואף חלל החלונות ועל החומה כלפנים.

אבל הלשכות הבנויות בחול, אף דפתוחין לקדש, אין חיבין עליהן משום טמאה, ולא קדישי מן התורה. והוא הדין דאין שוחטין שם קדשים קלים. ומכל מקום לענין אכילת קדשי קדשים ושירי מנחה, דינו כעזרה דמתרין הכהנים לאכל שם, אם פתוחין לקדש.

לאכילת קדשי קדשים לא בעינן נגד פתח אהל מועד, ועל פן אפלו אם פתח הלשכה מכוון לצד אחר כשר כל שפתוח לקדש.

דמ נפסל בשקיעת החמה, והינו מפני שכבר עבר זמן זריקתו שהוא רק ביום זביחתו. ועל פן אם חשב בשעת שחיטה לזרק אחר שקיעה נתפגל הקרבן, וזהו בכל קרבנות.

אבל לענין בשר ואמורין יש נפקא מינה: דקדשים הנאכלין ליום אחד - מחשבין בבשרן ואמוריהן משיעלה עמוד השחר, דזמן אכילתן והקטרותן הוא רק עד עמוד השחר, ולכן אם חשב לאכל או להקטיר אחר זמן זה נתפגל הקרבן. אבל קדשים הנאכלין לשני ימים ולילה אחד - מחשבין באמוריהן משיעלה עמוד השחר, ובבשרן דוקא אם

חשב לאכלן אחר שתשקע החמה של יום שני דאז כבר כלה זמן אכילתו, ואף שעדין לא הגיע זמן שרפה עד למחר בבקר דאין שורפין קדשים בלילה, מכל מקום זמן אכילתן כבר כלה וחל שם פגול על זמן הזה. וכן האוכל אז ממנו בלילה חיב משום נותר.

הבכור, ומעשר בהמה, והפסח - קדשים קלים. שחיטתן בכל מקום בעזרה. ודמן טעון רק מתנה אחת, ויהיה באותו צד שיש יסוד תחתיו. ויש שנוי בנתינת דמן, שהבכור בזריקה, ומעשר בהמה ופסח בשפיכה.

וגם באכילת בשרן יש שנוי: שהבכור נאכל לכהנים, ומעשר לכל אדם. ונאכלין בכור ומעשר בכל מאכל, ובכל העיר, לשני ימים ולילה אחד. הפסח אינו נאכל אלא בלילה [ראשונה של פסח], ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא לאותן האנשים שנמנו בעת לקיחתו, ואינו נאכל אלא צלי.

דרף נו (י"ט חשוון)

כל הדמים הנתנין בזריקה שנתנן בשפיכה, יצא בדיעבד [רמב"ם]. אכן אותן דבשפיכה, אם נתנן בזריקה אף בדיעבד לא יצא.

אית מרבוותא דסברי דמן התורה אינו נאכל הפסח אלא עד חצות הלילה, ואית דסברי דמן התורה נאכל כל הלילה ורק מדרבנן עד חצות כדי להרחיק אדם מן העברה.

פלפולא דאורייתא

הרה"ג רפאל סיד שליט"א

המשך מעמ' 1

לקרקע, ובספר המאיר לעולם [ח"א ס'ה'] כתב שהפסול של מחובר לקרקע בשחיטה אינו פסול בעצם אלא מחמת המעשה, דילפי' בחולין [מגא,] מ"ויקח את המאכלת" דבר הניקח מיד ליד, וע"כ דבר שהוא נחשב כמחובר אך הוא ניקח מיד ליד, אינו פסול לשחיטה, ויש להקשות דא"כ אף בשאר המקומות שממעטים מקרקע שרק דבר המיטלטל וגופו ממון [כגון בכורות נא, א], ואמר' יצאו עבדים שהושוו לקרקעות, נאמר דהוי קרקע מיטלטלת, ואינו בכלל הדרשה. ושמעתי מידידי הרב חיים לייב אברמוביץ שליט"א לבאר שתלוי אם הלימוד הוא בגדר הדבר אובטעם הדבר, כלומר, שבשחיטה הגדרת הפסול היא מעשה השחיטה, ואילו בדינא שעבדים אינם בכלל שמירה וכפל ופדיון הבן, אי"ז אלא מחמת שהפסול של קרקע הוא מדין שם קרקע, ולא מחמץ פעולה כל שהיא, וד"ז נפק"מ לשאר דינים בתורה שיש בהם פסול מחבר, כגון בהפרשת תרו"מ.

דרף נא, הוא דפגע ברישא - והיינו שצריך להקדים לעשות את הדבר שבא לפניו מדין אין מעבירין על המצוות, וראה בחי' הגרי"ז שדן האם נחשב אין מעבירין על המצוות, משום שכל המזבח מתקדש יחד, ואין נחשב שמעדיף דבר אחד על השני, ולפ"ז יש לדון ליישב קושיא שהקשיתי בבחרותי למרן הגר"ד לנדו שליט"א מדוע בכל בית כנסת שקוראים לכהן לעלות לתורה, לא מעלים את הכהן שנמצא הכי קרוב לבימה, מדין אין מעבירין על המצוות, והשאלה היא כמובן רק לפי הראשונים שאף באותה מצווה נאמר דינא דאין מעבירין על

המצוות, [עי' תוס' מגילה ו, ב ומנחות סד, א שנחלקו בזה], וכמו"כ יש מקום לדון דהיינו דווקא שקוראים לכהן מסוים, ולכא כמו שנוהגים בשטיבלאך שמכריזים כהן, וכל הקודם זוכה, שבוודאי אין איסור לכהן המרוחק לבוא ראשון, ובחז"ל פסח תשע"ו הצעתי קושיא זו בפני מרן שליט"א ואמר שדינא ד"וקדשתו", אינו בעצם העלייה לתורה, אלא בהעמדת הכהן ראשון לפני שאר הציבור, ועל כן בעצם האמירה יעמוד הרב הכהן ראשון, זה עצמו קיום ה"וקדשתו" והעלייה לתורה בפועל היא רק מימוש של הזכות של הכהן.

ובנוסף אחר יש לומר, דהנה יש לחקור האם דינא ודקשתו הוא על שבט הכהונה באופן כללי, או שהוא על כל כהן וכהן בפנ"ע ונראה להוכיח שהוא דין על כל שבט הכונה, ממה שיש דין וקדשתו אף בכהן בעל מום, למרות שבפסוק כתוב "וקדשתו כי את לחם אלוקיך הוא מקריב"1, והלא בעל מום פסול להקרבה, ועל כרחך שהכיבוד הוא מול כל שבט הכהונה, ומעתה יש לומר שאף כשקוראים לכהן הרחוק, כל שבט הכהונה מתכבד בכך.

ולכא' יש להקשות עוד, שמדוע מצינו שלגבי פדיון הבן מחזירים אחר כהן מיוחס, ואילו בעלייה לתורה, לא מצינו לשכלל הפחות מעדיפים כהן מיוחס, והיה מי שרצה לומר עפ"י היסוד הנז' שזה דין בשבט הכהונה, וממילא אף אם כלפי שמיא אינו כהן אליבא דאמת, מ"מ סו"ס שבט הכהונה התכבד בכך, ויש לפלפל בזה ואכמ"ל.

1. ושמעתי ממר"ח הגר"ח פיינשטיין שליט"א להקשות אמאי כתיב וקדשתו כי את לחם אלוקיך הוא מקריב, והלא הקרבה יאנה מעכבת אלא הזריקה, ות' שהא גופא, שהלא את הזריקה הם צריכים לעשות לצורך עצמם, כדי להתיר את הבשר באכילה, וע"ז לא מגיע להם כבוד, ועל ההקרבה שאינה מעכבת, והם עושים אותה לשם שמיים, ע"ז מגיע להם שיכבדו אותם

מתעסק

יש פעולות הנעשות שלא בכונה, והן נקראות בלשון חז"ל 'מתעסק'. למשל, בהלכות שבת, אדם שנשען על קיר ולא ידע שיש שם מתג תאורה, ועל ידי שנשען נדלק האור, הרי זה מגדר 'מתעסק' - שלא היתה לו כונה כלל למעשה זה [ויש בזה פרטים וגדרים שונים, ואכמ"ל].

בסגיא התבאר ש'מתעסק בקדשים' - פסול. והינו שאם שחט [או עשה עבודה בקדשים] באופן שהיה 'מתעסק', הקרבן פסול. ודנו הראשונים והאחרונים באיזה אופן של 'חסרון כונה', נפסל הקרבן: האם הפסול הוא באופן שבשחיטה כלל לא התכוון לחתוך סימני הבהמה, או הפסול הוא גם באופן שנתכוון לחתכם, אך לא נתכוון לשחיטה. או שמא הפסול הוא אפלו אם התכוון לשחיטה, רק לא התכוון לשחיטת קדשים' [כגון שלא ידע שבהמה זו של קדשים היא].

מראה כהן

דרף מז

זבחים מז. 'ודמן טעון הזויה על בין הבדים, על הפרוכת, ועל מזבח הזהב.'

ח' הזאות בין הבדים, ח' על הפרוכת, ד' על מזבח הזהב.

© מראה כהן שטיי תורת הקרבנות

© מראה כהן שטיי תורת הקרבנות

זבחים מז: 'אשם מצורע שני כהנים מקבלין את דמו, אחד ביד ואחד בכלי.'

את הדם שבכלי זורקים על המזבח שתי מתנות שהן ארבע, את הדם שביד נותנים על המצורע (על בוהן ידו, בוהן רגלו, ותנוך אוזנו).

עולה ויורד

בדרך כלל כשהתורה מצוה להביא קרבן, הרי הוא קרבן 'קבוע', והינו שבין עשיר ובין עני מביאים את אותו הקרבן. אך יש כמה אופנים שבהם התורה אומרה שעני מביא קרבן זול יותר. וכדלהלן:

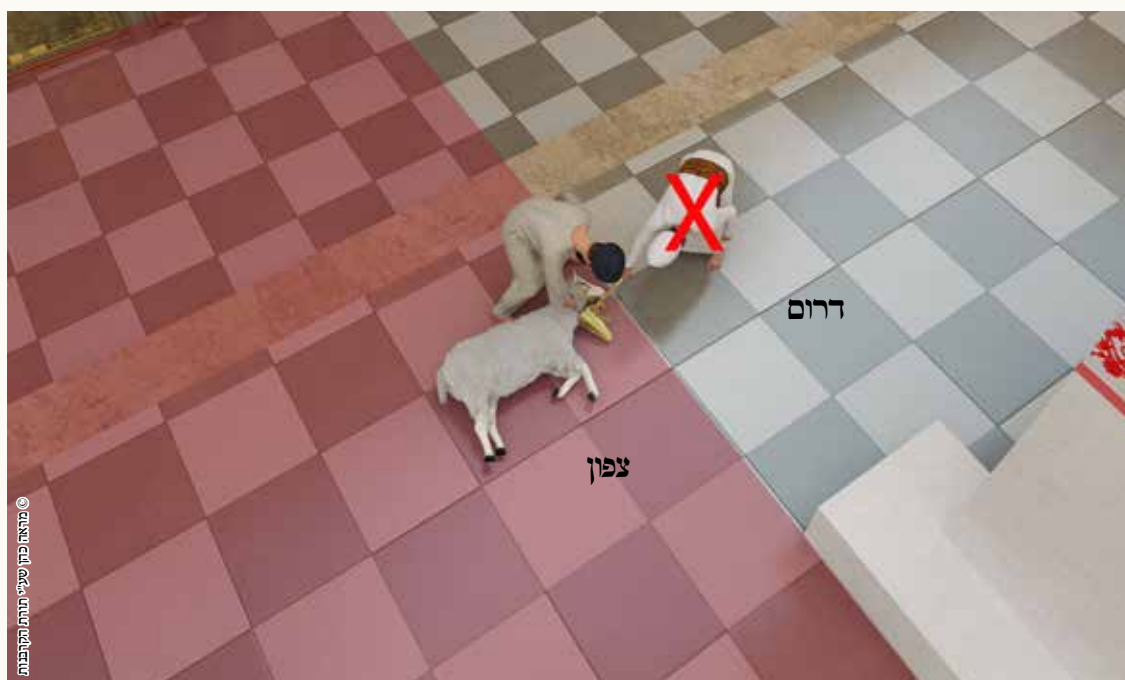
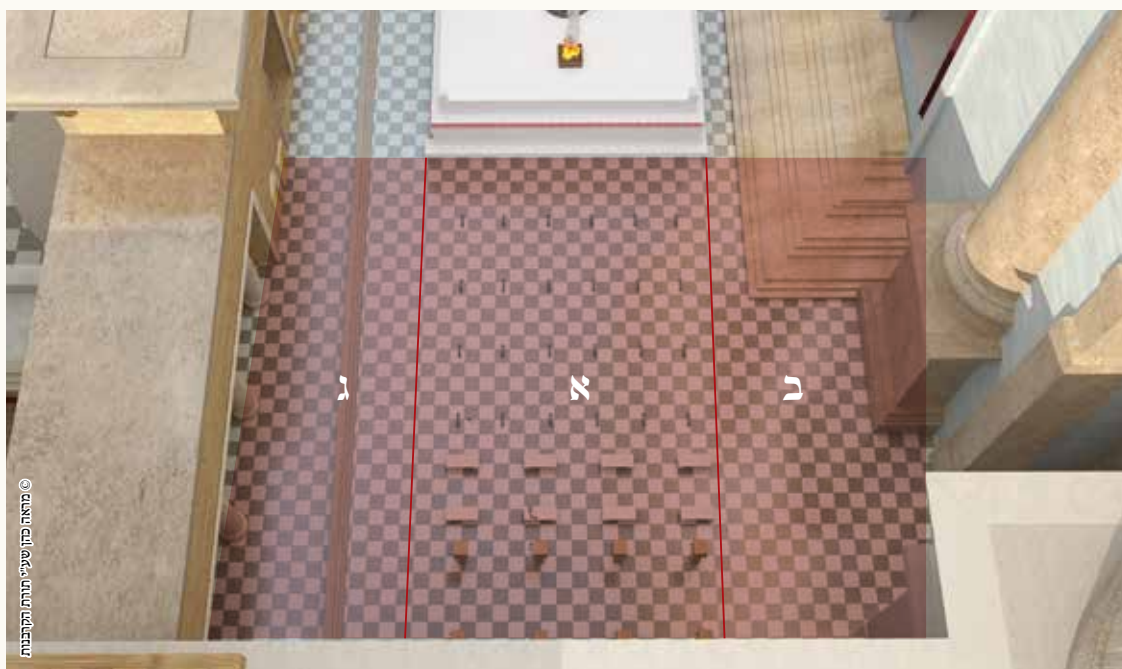
- א. רב החטאים שמביאים עליהם חטאת, הרי זו 'חטאת קבועה' - בין עשיר ובין עני מביאים כשבה או שעירה. אך יש שלושה חטאים יוצאי דופן, שעליהם עני מביא במקום הבהמה - שני עופות, אחד לחטאת ואחד לעולה [וזה נקרא בלשון חז"ל - דלות]. ואם הוא עוד יותר עני, דיו שיביא 'מנחת חוטא' - עשירית האיפה סלת בלא שמן ולבונה [וזה נקרא בלשון חז"ל 'דלי דלות'].
- שלושת החטאים הם: 1. טמאת מקדש וקדשיו - שנקנס למקדש או שאכל קדש כשהוא טמא בשגגה. 2. שבועת העדות - שנשבע לחברו בשקר בזדון, שאינו יודע עדות שיכולה להועיל לו בענייני ממון. 3. שבועת בטוי - שגג ונשבע שבועת שקר, כגון שבועה שלא אכל כפר זה, ושכח ואכלה.
- ב. יולדת להביא 'קרבן יולדת'. אם עשירה היא, מביאה כבש לעולה ועוף לחטאת. ואם עניה היא, תחת הכבש לעולה מביאה עוף.
- ג. מצרע שפא להסירה מצרעתו, מביא שלושה קרבנות: כבש לאשם, כבשה לחטאת וכבש לעולה. ואם עני הוא, תחת כבשי החטאת והעולה מביא שני עופות.

מראה כהן

דף מח

זבחים מח. 'חטאת מנא לן דבעי צפון'.

לעיל כ. הובא בגמרא ג' דעות מהו צפון, הלכה כרבי שכל הצד הצפוני של העזרה נחשב צפון וכשר לקדשי קדשים.

זבחים מח: 'עמד בדרום וקיבל בצפון פסול'.

קרָבַן בְּעֵל מוֹם

בְּהֵמָה שְׁיִישׁ בָּהּ אֶחָד מִשִּׁבְעֵים וּשְׁלוֹשָׁה מוֹמִים שְׁמוֹנֵי חֲכָמִים, פְּסוּלָה לְהִקְרֵבָה עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ. וְהַמְקֻדָּשׁ בְּהֵמָה בְּעֵלַת מוֹם לְקִרְבָּן, עוֹבֵר עַל אֲסוּר, וְהוּא לֹקֵה עַל כָּךְ.

בְּהֵמָה בְּעֵלַת מוֹם שֶׁהִקְדִּישָׁה לְקִרְבָּן, יֵשׁ לִמְכֹר אוֹתָהּ, וּבִכְסֹף קוֹנִים בְּהֵמָה אַחֲרַת תְּמִימָהּ, וְהִיא קִרְבָּה עַל הַמִּזְבֵּחַ.

אֵלָּא שְׁיִישׁ הַבְּדֵל בֵּין בְּהֵמָה שֶׁהִקְדִּישָׁה לְקִרְבָּן בְּהִיּוֹתָהּ תְּמִימָה וְאַחַר כֵּךְ נִפְל בָּהּ מוֹם, לְבִיּוֹ בְּהֵמָה שֶׁכָּבַר בְּשַׁעַת הַקְּדִישָׁתָה הִיא בָּהּ מוֹם:

בְּהֵמָה תְּמִימָה שֶׁהִקְדִּישָׁה לְקִרְבָּן, חָלָה עָלֶיהָ 'קִדְשֵׁת הַגּוֹף', וְכָל עוֹד שֶׁהִיא תְּמִימָה אִי אֶפְשָׁר לִפְדוּתָהּ. וּמִשְׁנַפֵּל בָּהּ מוֹם, פּוֹדִים אוֹתָהּ, וְגַם לְאַחַר הַפְּדִיּוֹן אִין הִיא מְתַרְתֵּת אֵלָּא לְאַכִּילָה בְּלֶבֶד, אֲבָל אֲסוּר לְגַז אֶת צִמְרָה וְכֵן אֲסוּר לְעַבֵּד בָּהּ.

לְעֵמֶת זֹאת, בְּהֵמָה שֶׁהִקְדִּישָׁה לְקִרְבָּן בְּהִיּוֹתָהּ בְּעֵלַת מוֹם, לֹא חָלָה עָלֶיהָ 'קִדְשֵׁת הַגּוֹף' כְּלָל אֵלָּא 'קִדְשֵׁת דָּמִים' [הִינּוּ, קִדְשָׁה שִׁיעוּדָה רַק עֲבוּר הַשְּׁמוּשׁ בְּדָמֶיהָ], וּמִשְׁתַּפְּדָה, מִדִּין תּוֹרָה הִיא מְתַרְתֵּת - גַּם לְגַז אֶת צִמְרָה וְגַם לְעַבֵּד בָּהּ.

יּוֹצֵאת דֶּפֶן הִיא, בְּהֵמָה בְּעֵלַת מוֹם שֶׁהִקְדִּישָׁה עַל יְדֵי שְׁעִשׂוֹ אוֹתָהּ תְּמוּרָה עַל קִרְבָּן אַחַר, הֵגֵם שֶׁחָל עָלֶיהָ הַהִקְדָּשׁ בְּעֵת הִיּוֹתָהּ בְּעֵלַת מוֹם, מִכָּל מְקוֹם הִיא אֲסוּרָה בְּגִזָּה וְעֲבוּדָה גַּם לְאַחַר פְּדִיּוֹנָהּ.

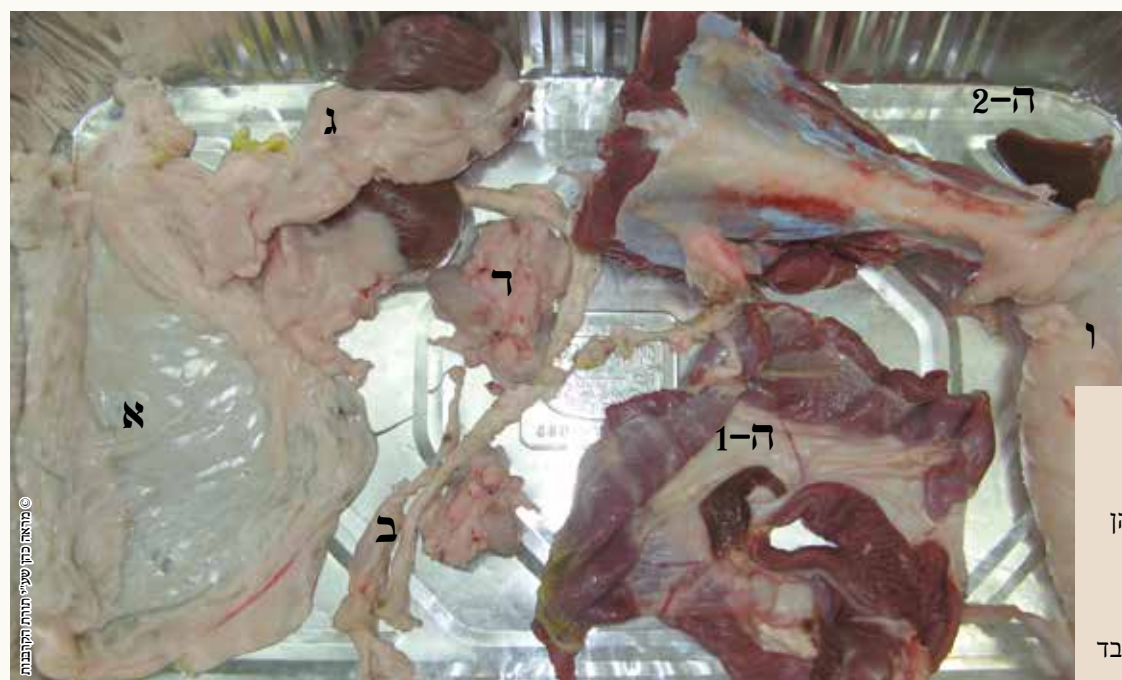
מראה כהן

דרף מט

זבחים מט. 'לפי שיצא אשם מצורע לידון בדבר החדש - בבוהן יד, ובוהן רגל, ואוזן ימנית'. הכהן שקיבל מדם האשם בידו הימנית, מעביר את הדם לידו השמאלית, לוקח באצבעו הימנית מהדם ונותן על בוהן יד המצורע הימנית ועל בוהן רגלו הימנית ועל תנוך אוזנו הימנית.

מראה כהן שיעי תורתו הקולנועית

מראה כהן שיעי תורתו הקולנועית

זבחים מט: יותרת הכבד ושתי כליות'.

יותרת הכבד (לדעת רש"י הוא הטרפס ולדעת הרמב"ם הוא אצבע הכבד), ושתי הכליות, [ועוד כמה מיני חלבים], הם האימורים של קרבן חטאת אשם ושלמים שמקטירים במזבח.

האימורים

- א. החלב המכסה את הקרב
- ב. החלב אשר על הקרב
- ג. שתי הכליות והחלב שעליהן
- ד. החלב שעל הכסלים.
- ה-1. טרפס הכבד - יותרת הכבד לדעת רש"י.
- ה-2. אצבע הכבד - יותרת הכבד לדעת הרמב"ם
- ו. בכבש מקטירים גם את האליה - זנב.

טמאת נבלת עוף טהור

כל בעלי החיים בעודם חיים, אין בהם טמאה כלל.

כל הבהמות והעופות שמתו, יש בנבלתם טמאת נבלה. וכל הנוגע או הנושא את נבלתם - נטמא.

יוצא דפן הוא עוף טהור, שכאשר הוא מת, אין נבלתו מטמאת במגע או במשא, אלא רק באפן שאדם אכל ממנו, אז הוא נטמא. טמאה זו נקראת בפי חז"ל - 'טמאת בית הבליעה'. והינו שחלה עליו הטמאה, לא כאשר בשר העוף בפיו אלא רק משבלע אותו. דנו האחרונים בגדר 'טמאת בית הבליעה': האם הפנה שטמאה זו היא 'טמאת מגע', אלא שחדשה התורה שאין נבלת עוף טהור מטמאת אלא כשנוגעת במקום זה, או שפא אין זו 'טמאת מגע' כלל, אלא שמעשה האכילה גורם טמאה.

מראה כהן

דף נ

זבחים נ. 'תניא וקרבו ופרשו והוציא, מלמד שמוציאו שלם.'

מוציאים את פר כהן משיח מחוץ למחנה כשהוא שלם.

זבחים נ. יכול ישרפנו שלם... אף כאן על ידי ניתוח.

מנתחים את פר כהן משיח, ואח"כ שורפים אותו.

שְׁחִיטָה מְטֵהֶרֶת מִיַּד נִבְלָה

לְמַדְנוּ שְׂפָל נִבְלוֹת בְּהֵמָה אוֹ עוֹף יַשׁ בָּהֶם טְמֵאָה.

בְּהֵמָה אוֹ עוֹף טְהוֹרִים שֶׁנִּשְׁחַטוּ בְּדִין, אֵין בָּהֶם מִשּׁוֹם טְמֵאֵת נִבְלָה. וְזֹאת אֵף אִם נִמְצָא שָׁהִם הָיוּ טְרֵפָה [כְּגוֹן שֶׁמִּצְאוּ חוֹר בְּרָאָה] וְהֵם אֲסוּרִים בְּאֲכִילָה.

וְנִחְלְקוּ תַּנְאִים מָה יְהִיֶה הַדִּין בְּעוֹף שֶׁלֹּא נִשְׁחַט אֶלָּא נִמְלַק. כְּלוּמֵר, קִרְבֵּן עוֹף שֶׁאֵין דִּינּוּ בְּשִׁחִיטָה אֶלָּא בְּמִלִּיקָה, בְּאִפְּן שֶׁמְלַק וְנִמְצָא טְרֵפָה, הָאֵם תִּהְיֶה בּוֹ טְמֵאֵת נִבְלַת עוֹף טְהוֹר, אוֹ שֶׁמָּא הַמִּלִּיקָה טְהוֹרָתוֹ מִיַּד נִבְלָה. הַהֲלָכָה הַיָּא, שֶׁשׁוֹנֶה מִלִּיקָה מִשְׁחִיטָה לְעִנְיָן זֶה, וְאִינָה מְטֵהֶרֶת עוֹף טְהוֹר טְרַף, וְאֶכֶן תִּהְיֶה בּוֹ טְמֵאֵת נִבְלַת עוֹף טְהוֹר.

מראה כהן

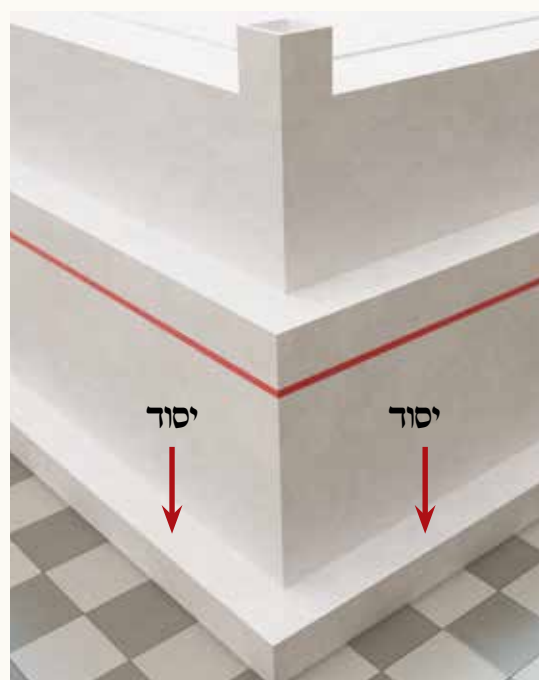
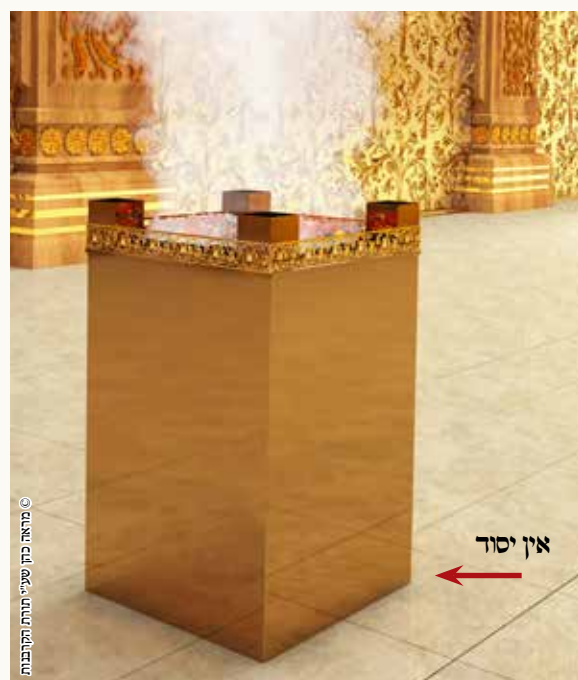
דרף נא

זבחים נא. 'אל יסוד מזבח העולה אשר פתח אוהל מועד – ההוא דפגע ברישא'.

את שיירי הדם של חטאות הפנימיות (פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים), הכהן שופך באמצע היסוד המערבי של המזבח, כיון שבו הוא פוגע ראשון בשעה שיוצא מהיכל אחרי הזאות הדם.

מראה כהן שעי' תורתו הקולנועית

זבחים נא. 'אל יסוד מזבח העולה – אין לו יסוד לפנימי עצמו'.

מראה כהן שעי' תורתו הקולנועית

הזאת ומצוי בעופות

יש שני מיני קרבנות עוף - עולה וחסאת. ושונים הם זה מזה מאד בצורת עבודתם והקרבתם.

א. במליקה: עולת העוף צריכה להבדיל את הראש מהגוף, ואלו בחטאת העוף אין מבדילין את הראש מהגוף.

ונחלקו הראשונים בבאור הדבר: יש אומרים שהכונה היא שבחטאת העוף מולקים סימן אחד מהשניים [או קנה או וטט], ואלו בעולת העוף מולק את שניהם. ויש אומרים שהכונה היא שבחטאת העוף אינו מפריד את הראש מהגוף, ואלו בעולת העוף צריכה להפריד את הראש מהגוף.

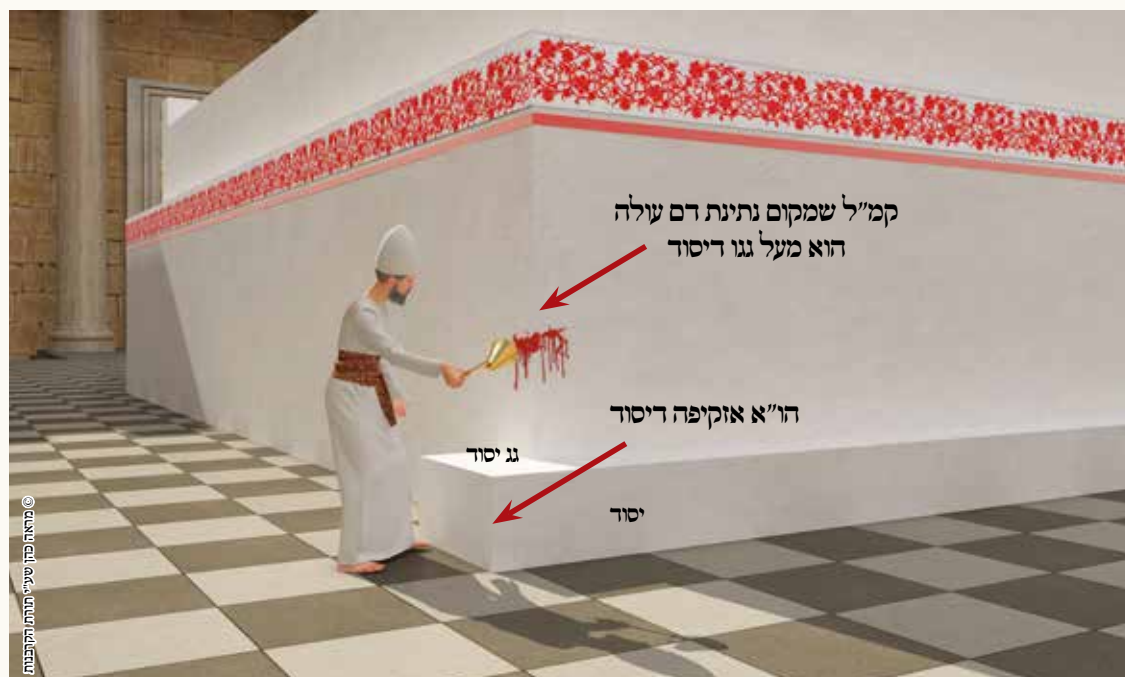
ב. כשבא לתן את דמיהם על המזבח: בעולת העוף הוא ממצה [דוחק בכח] את הראש והגוף על המזבח, ובכה הוא נותן את הדם שם. ואלו בחטאת העוף, הכהן אווז בעוף ו'מזה' [מתיז] את הדם על ידי נענוע אל המזבח. לאחר ההזאה, חוזר הכהן וממצה [דוחק בכח] את שארית הדם אל המזבח.

ג. בעולת העוף, מוציאים את חלקי הפסלת מהעוף והשאר מקטר על גבי המזבח. ואלו חטאת העוף לא קרב ממנה דבר על המזבח, אלא כלה נאכלת לזכרי כהנה.

מראה כהן

דף נב

זבחים נב. 'אי הוה כתיב אל יסוד העולה הוה אמינא אזקיפה דיסוד, השתא דכתיב "אל יסוד מזבח העולה" - אגו דיסוד.'

זבחים נב. 'שיריים טעונים גג יסוד.'

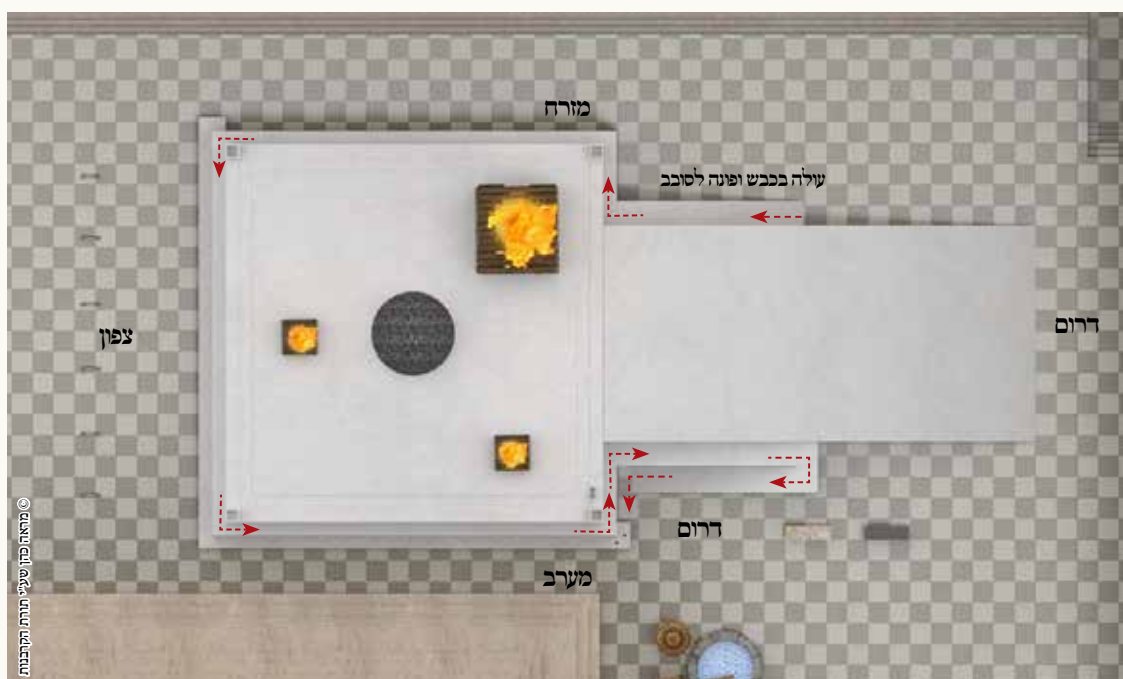
'יסוד', ונתנת דמים מעל היסוד

למזבח החיצון, שמוקמו בעזרה, יש 'יסוד'. והינו בליטה הבולטת בתחתיתו סמוך לארץ, ברחב אמה ובגובה אמה. נחלקו חכמי הגמרא האם היסוד מקיף ממש את כל המזבח, או שמא אין יסוד אלא בצד מערב ובצד צפון, ועוד אמה אחת בצד מזרח [סמוך לצפון] ואמה אחת בצד דרום [סמוך למערב]. שרש המחלוקת הוא: דין הוא שיהיו ההיכל והמזבח בנחלת שבט בנימין. המזבח עומד בדיק על גבול נחלות בנימין ויהודה. המזבח עצמו נמצא בנחלת בנימין, אך מקום היסוד בצד מזרח ודרום [פרט לשתי האמות הנ"ל] נמצא בנחלת יהודה, ואי אפשר שיהיה שם חלק מן המזבח. לוי סבר שמכל מקום בונים שם יסוד, אלא שאין לו 'דין יסוד', ואלו רב סבר שלא בונים בשטח זה יסוד כלל. דמי הקרבנות הנתנים על המזבח [פרט לחטאת בהמה], אינם נתנים אלא בצדדים שיש תחתם 'יסוד' הנתון בנחלת בנימין.

מראה כהן

דף נג

זבחים נג. 'עלה בכבש ופנה לסוכב ובא לו לקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, שיירי הדם היה שופך על יסוד דרומית'.

זבחים נג. 'מצוה בחודה, אי עבר אמה אילך ואמה אילך לית לן בה'.

מצוה לכתחילה ליתן את הדם של חטאת בחוד של המזבח ממש, ואם נתן אמה מצד זה של החוד ואמה מצד זה יצא (כך הלכה).

אבני המקדש והמזבח

לעמת המזבח החיצון שעשה משה במדבר, שהיה עשוי מעצי שטים מצפים נחשת, בבית המקדש יש מצוה לבנות מזבח מאבנים על האדמה.

נאמר בתורה שאין כשרות לבניית המזבח אלא אבנים שלמות כפי שהן מברייתו, וכן אם נגע באבנים ברזל אף על פי שלא פגם אותם, נפסלו. ועל כן אין חוצבים אבנים, ואין מסתתים אותם, ואפלו פגימה כל שהיא פוסלת אותם. ועל כן חופרים באדמה עד שמגיעים למקום שגזר שלא עבדו בו, ומשים לוקחים אבנים. או שמביאים אבנים מן הים, שמסתבר שאבנים אלו לא נפגמו מעולם.

יש לציין, שכאמור בסגיא, אבנים אלו הם חלק מן התערבת שממנה יוצקים את בנין המזבח.

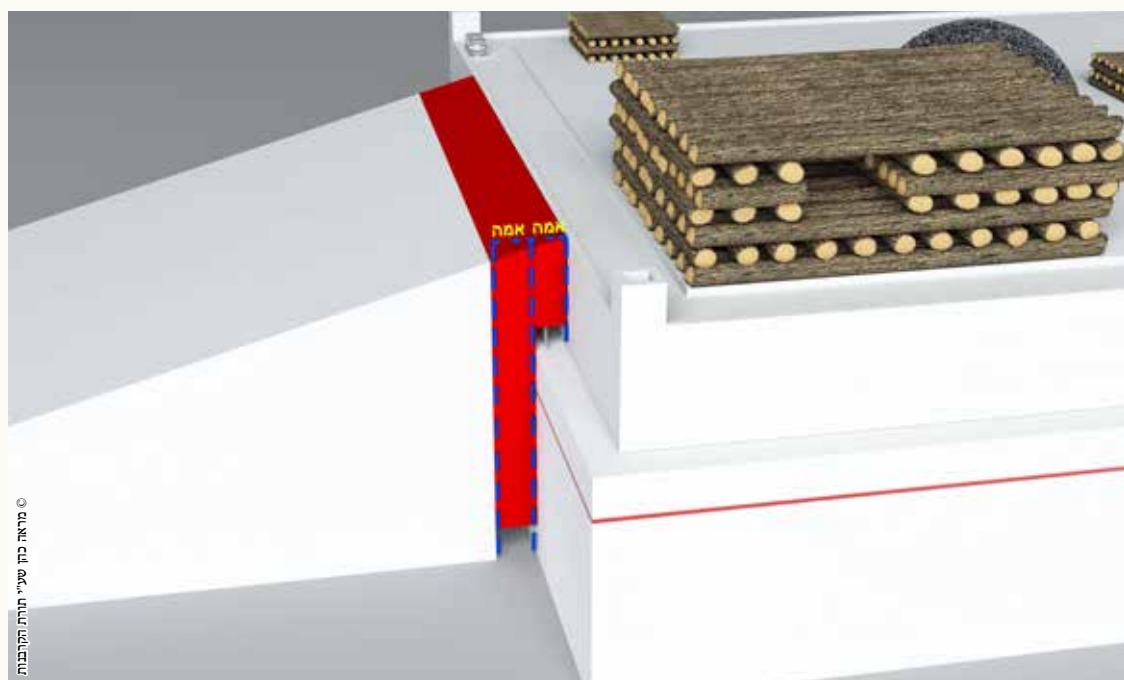
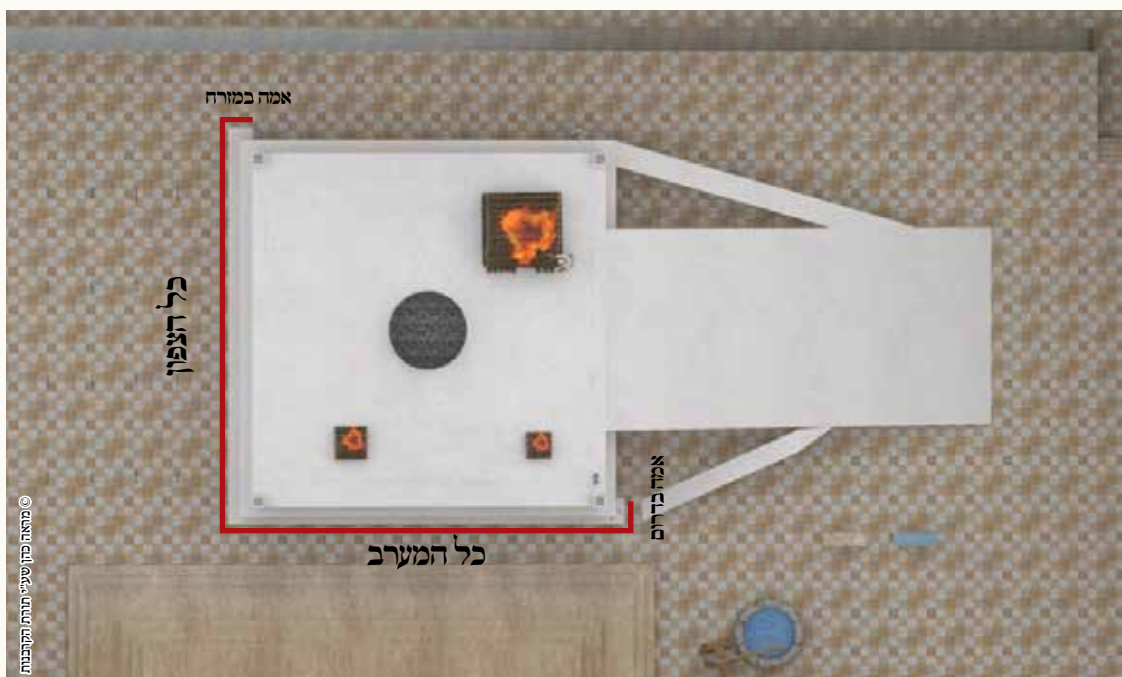
גם האבנים שבונים מהם את ההיכל והעזרות, אין מסתתים אותם על ידי כלי ברזל בתוך המקדש. אבל מתר לסתת אותם מחוץ למקדש, ואחר כך להכניסם ולבנות בהם את המקדש. אבל לגבי המזבח, אין זה מועיל, משום שבהם כל נגיעת ברזל פוסלת.

מראה כהן

דף נד

זבחים נד. 'היסוד היה מהלך על פני כל הצפון, ועל כל פני המערב, אוכל בדרום אמה אחת, ובמזרח אמה אחת.'

התמונה כדעת רב שלא היה יסוד ברוח מזרחית ודרומית (וכך הלכה). אבל לדעת לוי היה שם יסוד, אלא שלא היה כשר לזריקת דם. להרחבה: ראה במדור מושגי הדף לעיל דף נג.

זבחים נד. 'נמצא פורח על אמה יסוד ועל אמה סובב.'

שתי האמות העליונות של הכבש (הסמוכות לגג המזבח) היו עולות על אמת יסוד המזבח, ועל אמת הסובב. ולדעת רב שלא היה יסוד בצד דרום, כוונת הברייתא שהכבש עלה על המקום שהיה ראוי להיות בו יסוד.

זבחי שלמי צבור

אין צבור מביאים שלמים, אלא רק פעם אחת בשנה. והיא בחג השבועות, שאז מביאים הצבור שני כבשים לשלמים, ביחד עם שתי הלחם.

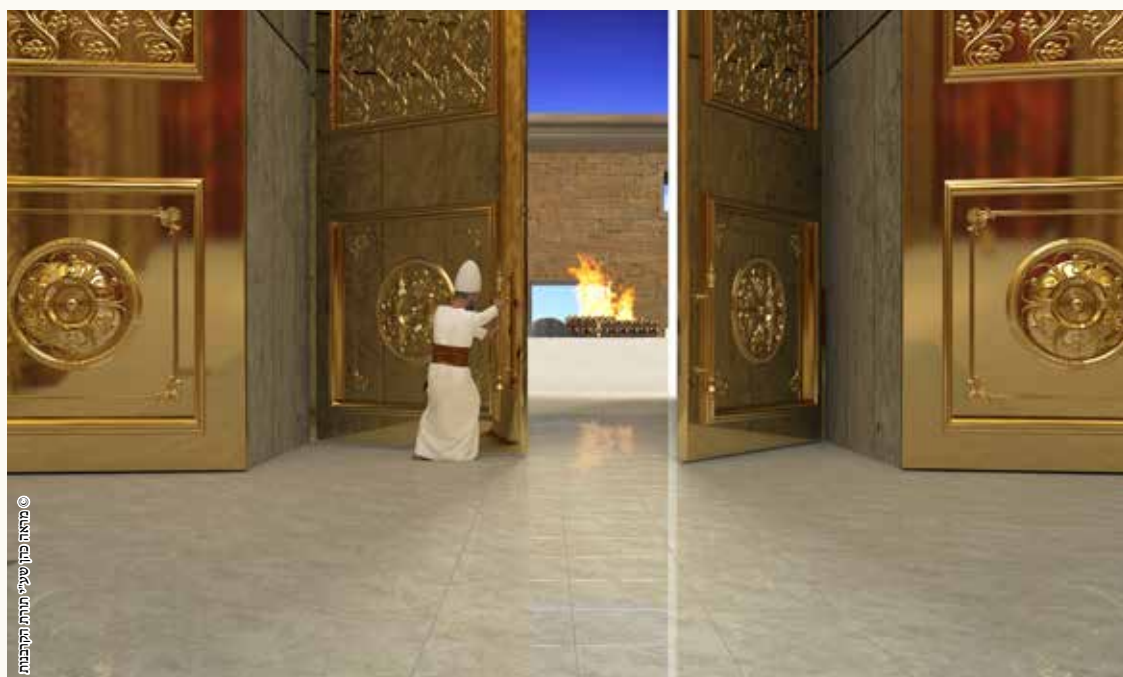
לעמת שלמי יחיד, שהם קדשים קלים, זבחי שלמי צבור הם קדשי קדשים, ודינם כקדשי קדשים לכל דבר: הם נשחטים רק בצפון, הם נאכלים רק בעזרה, ורק לזכרי כהנה.

יש עוד הבדל בין שלמים אלו לשלמי יחיד. בשלמי יחיד מניפים את הקזה ושוק אחר השחיטה, ואלו בזבחי שלמי צבור יש שתי תנופות: מניפים אותם בחיים יחד עם הלחם, וגם לאחר שחיטה מניפים את הקזה והשוק שלהם יחד עם הלחם.

מראה כהן

דרף נה

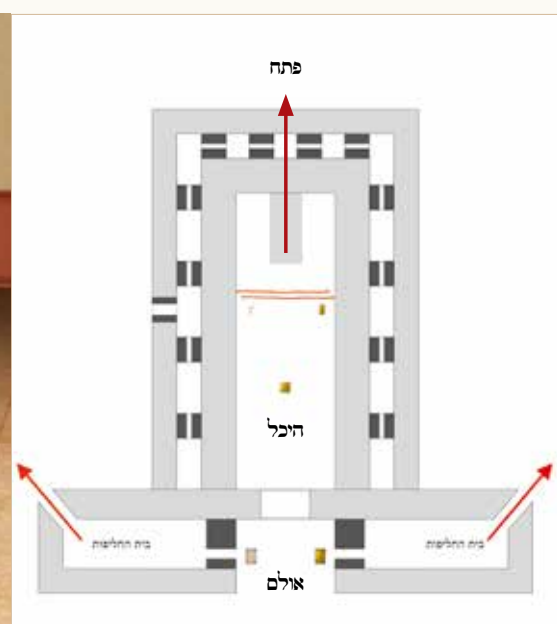
זבחים נה: 'שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל פסולין'.

© מראה כהן שני תורת הקרבנות

© מראה כהן שני תורת הקרבנות

זבחים נה: 'שני פשפושין היו בבית החליפות, כדי להבשיר את העזרה כולה לאכילת קדשי קדשים, ולשחטת קדשים קלים'. היו שני פתחים בכותל המערבי של האולם, במקום שהוא יותר רחב מההיכל, כדי שהצדדים של ההיכל יהיו מול פתח אהל מועד.

קדשת העזרה

- אף על פי שיש קדשה בכל הר הבית, והוא נקרא 'מחנה לויה', מפל מקום יתרה ממנו קדשת העזרה - מחנה שכינה. כמה דינים נאמרו דוקא בקדשת העזרה:
- אין חיוב פרת בטמא שנוכנס אל המקדש, אלא משנוכנס למקום שיש בו קדשת עזרה.
  - אין שוחטים קדשים קלים, אלא במקום שיש בו קדשת עזרה [קדשי קדשים צריכים להשחט דוקא בצפון העזרה].
  - אין אוכלים קדשי קדשים, אלא במקום שיש בו קדשת עזרה.
  - אסור לשבת בכל מקום שיש בו קדשת עזרה [פרט למלכי בית דוד].
- ה. הפיסות הנערכות בין הפהנים מי מהם יעשה את עבודות הקרבנות, צריכות להעשות במקום שיש בו קדשת עזרה. בפגיא דגנו לענין לשכות הבגיוות בחול אלא שהן פתוחות לעזרה, שדינם הוא שהן 'קדש', לגבי אילו מן הדינים יש להם גדר 'קדשת עזרה'.

מראה כהן

דף נו

זבחים נו. 'ת"ש כל העזרה היתה קפ"ז על קל"ה, ואוכלין שם קדשי קדשים, ושוחטין שם קדשים קלים, וחייבין משום טומאה'.

זבחים נו. 'החלונות ועובי החומה כלפנים'.
עובי החלונות ועובי החומה, הם קדושים בקדושת העזרה.

בכור

בכור זָכַר שֶׁל בְּהֵמָה טְהוֹרָה [פָּרָה, רְחֵלָה אוּ שְׁעִירַת עִזִּים], הָרִי הוּא מִמִּתְנֹת כְּהֵנָה. על אף שֶׁהַבְּכוֹר קָדוֹשׁ כְּבָר מֵרַחֵם אִמּוֹ, מִכָּל מִצְוָה יֵשׁ מִצְוָה לְשׁוּב וּלְהִקְדִּישׁוּ לַקֹּדֶשׁת בְּכוֹר. יֵשׁ חֲלוּק בֵּין בְּכוֹר תָּם לְבְכוֹר בְּעַל מוֹם: בְּכוֹר תָּם נִקְרַב עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ, וְכָל חֵלֶק הַבְּשָׂר הַנֶּאֱכָל נִתֵּן לַכֹּהֲנִים. בְּכוֹר בְּעַל מוֹם, אֵינוֹ צָרִיךְ פְּדִיוֹן, וְהָרִי הוּא נֶאֱכָל לַכֹּהֵן כְּפִי שֶׁהוּא. קֹדֶשֶׁת בְּכוֹרָה שִׁיכֶת גַּם בְּזִמְנֵן הִזָּה, וְעַל כֵּן אִם נוֹלַד בְּכוֹר הָרִי הוּא קָדוֹשׁ וְאֶסוּר לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ דְּבָר עַד שְׂיִפֵּל בּוֹ מוֹם. וְעַל כֵּן מִשְׁתַּדְּלִים שְׂלֹא יִקְרָה דְּבָר כְּזֶה, וּמוֹכְרִים חֵלֶק מִן הָאֵם לְנִכְרִי, וּבִכְךָ לֹא חָלָה קֹדֶשֶׁת בְּכוֹרָה עַל הַבְּכוֹר.

מראה כהן

דרף נוז

זבחים נוז. 'לשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, הכהנים נכנסים לשם ואוכלין שם קדשי קדשים ושיירי מנחה'.

© מאת כותבי תורת התקנות

© מאת כותבי תורת התקנות

זבחים נוז: נוז. 'הבכור והמעשר והפסח, דמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד'. המתנה האחת (בשפיכה או בזריקה) של בכור מעשר ופסח, היא רק במקום במזבח שיש תחתיו יסוד.

הוצאה מיוחדת

לרגל לימוד זבחים בדף היומי
יצא לאור בקרוב בעז"ה

והשב את העבודה על פרק איזהו מקומן של זבחים

הנאמר בתפילת שחרית
ונלמד בעת בדף היומי –
מסכת זבחים

כל מה שצריך בשביל להבין
את מה שאומרים ולומדים

ברך נוסף בסדרת הספרים המוכרת
'והשב את העבודה'

ניתן עדיין להשיג 'והשב את העבודה' 'קטורת'
ברשת 'יפה נוף' ובחנויות הספרים המובחרות
כל מה שצריך בשביל לזכות לכוה אמירת פיתום הקטורת בהבנה

חסר לנו עדיין סכום של 50.000 ש"ח להוצאות העריכה וההדפסה. ניתן להנציח ולהקדיש את הספר.
מענק כספי גדול במזומן, יוענק בעז"ה למי שיקשר אותנו עם תורם שישתתף בהוצאות המהדורה.